

TARIMDA SURIYELİ İSTİHDAMI: KISA BİR DENEME¹

Deniz Ş. Sert

Giriş

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre, Ekim 2017 itibarıyla Türkiye'de geçici koruma altında kayıtlı Suriyelilerin sayısı 3,2 milyona yükselmiştir (Şekil I). Aynı verilere göre, bu kişilerin sadece %7'si kamp olarak nitelendirilebilecek geçici barınma merkezlerinde yaşarken (Şekil II), geri kalan çoğunluk Türkiye'nin hemen hemen her iline dağılmış durumdadır (Tablo I).

Suriyelilerin yaşadıkları ilk 10 ile baktığımızda, İstanbul 507.374 kişi ile en yüksek sayıya sahiptir. Bu sayı şehrin nüfusunun yaklaşık %3,4'üne tekabül etmektedir. Şehrin kendi nüfusuna oranla en çok kişi Kilis'te yaşamaktadır. Kilis nüfusunun %98'i (127.950 kişi) Suriyelidir. Nüfusa oranlarına bakıldığında Kilis'i, %26,4 ile Hatay (410.729 kişi), %23 ile Şanlıurfa (443.245 kişi) takip etmektedir.

Gaziantep nüfusunun yaklaşık %17'si (340.857 kişi), Adana nüfusunun yaklaşık %7,5'i (166.171 kişi), Mersin nüfusunun yaklaşık %9'u (162.368 kişi), Bursa nüfusunun yaklaşık %4'ü (120.719 kişi), İzmir nüfusunun yaklaşık %3'ü (116.818 kişi) ve son olarak Mardin nüfusunun yaklaşık %12'si (95.345 kişi) Suriyelidir. Bu verilerle Suriyelilerin yaşadıkları en önemli merkezler öne çıkmaktadır. Buna göre, ortaya konabilecek ilk tespit şudur: İstanbul bu çerçevede tarım dışı istihdam açısından bir numaralı göç bölgesi olarak öne çıksa da, Suriyeliler tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu bölgelerde daha fazla yoğunlaşmaktadır.

Suriyelilerin yaş ve cinsiyete göre dağılımına bakıldığında çok genç bir nüfusla karşı karşıya kaldığımız görülmektedir (Tablo II). Bu nedenle, Suriyelilerin ülkemizdeki durumlarıyla ilgili öncelikli konunun istihdam olduğunu, bunu eğitim ve diğer meselelerin takip ettiğini söylemek yanlış olmasa gerek.

Bu makalede tarımdaki Suriyeli istihdamı konusunu ele alacağım. Suriyeliler ile birlikte birden artan göç nüfusu, tarımdaki üretim süreçlerine ilişkin yaşanan dönüşümleri daha fazla gündeme getirme potansiyeline sahiptir. Bu çerçevede, Türkiye'deki tarımsal yapıların sistemsel değişikliklere yol açma potansiyeli olup olmadığını tartışmaya açmak önemlidir. Bunun için öncelikle Suriyeliler, istih-

¹ Bu kısa çalışma, 2016 yılında gerçekleşen sertifika programında sunulan tebliğ ile başlamış, zamanla konu uzmanlık alanım olan göç çalışmalarının ötesine, emek piyasaları ve tarımda istihdam konularına geçmiştir. Bu noktada, başta kitabın editörlerinden Faik Gür olmak üzere anonim okuyucuların desteği yadsınmaz. Çok faydaladığım önerilerinden ötürü kendilerine teşekkür ederim.

dam ve özellikle tarım ve hayvancılığı ilgilendiren konularda yapılmış az sayıda çalışmanın bir derlemesini sunacağım. Tarımsal dönüşüm, göç ve kalkınma bağlamında yeni araştırma alanlarının ortaya çıkması için gerekli olduğunu düşündüğüm temel soruları formüle etmeye çalışacağım. Başlangıç noktam şudur: Suriyeli işçiler ucuz işgücü olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede işgücü açığı, ilave işgücüyle harekete geçirilecek atıl kaynak varlığı, birbirine karşı kullanılarak ücreti düşük tutmaya imkân verecek başka etnik işçi grupların mevcudiyeti ve Suriyeli işçilerin farklı kesitlerinin özelliklerine göre tarımla kurulan ilişkiler öne çıkan alt alanlardır. Tüm bu alt alanlar, Türkiye’de tarım sorununun son yıllardaki durumuna kısaca bakmayı zorunlu kılmaktadır.

Türkiye’de Tarım

2010’lu yıllarda tarımsanayi, hizmet ve finansla iç içe geçmiş yoğun ilişkiler içine girmesiyle tarım sorununu tekrar tartışmak daha önemli hale gelmiştir (Keyder ve Yenal, 2013: 10). Tarımı güncel hale getiren konular daha çok gıda güvenliği, yoksulluk, tarım istihdamı, çevre sorunları, sürdürülebilirlik ve çiftçilerin küresel örgütlenmesi, *La Via Campesina* gibi oluşumların etkinliğindeki artış olmuştur.

Türkiye açısından bakıldığında bunların aynen yansıdığını görmekteyiz. Küçük üreticiliğin tasfiyesi, finansallaşma, şirketleşme, köylülüğün itibar kaybı ve yeni köylülük gibi tarımda son yıllarda en çok öne çıkan tartışma alanlarını gıda fiyatlarındaki dalgalanmalar takip etmektedir.

“Türkiye’de tarım sektöründen bahsederken söze ‘iktisadi ve sosyal’ sektör niteliyesi yapılarak başlanır. Aslında bir de ‘siyasi’ kelimesini eklemek gerekir. Ancak sektörün değerlendirmeleri sadece üretim, fiyat gibi iktisadi değişkenlere dayanır. Siyasi tarafı seçim dönemlerinde hatırlanır. Sosyal değerlendirmeler kırdan kente göçle geçiştirilir. Oysa tarımın iktisadi özelliği tıpkı sanayi ve hizmet sektörleri gibi performansının belirleyicisidir. Tarım sektörü boşlukta hareket etmez. Tüm diğer ekonomik faaliyetler gibi genel politika ve ekonomi ortamındaki şartlara göre hareket eder.” (TİM, 2016: 80)

Neoliberal dönemin şartları çerçevesinde tarımda yaşanan bu sorunlar, göçmenlik ve ucuz işgücüyle farklı bir boyut kazanmıştır. Tüm sektörler arasında tarım sektörü, emek sömürsünün, özellikle göçmenler, kadınlar ve çocuklar ekseninde en yoğun olarak yaşandığı alan olarak öne çıkmaktadır.

Modern dünyanın kapitalizm altında şekillenmesi ve küreselleşmeyle birlikte diğer birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de tarımla ilgili olarak üç ana değişimden bahsetmek gerekir: Metalaşma, mülksüzleşme ve köylünün işçileşmesi

ve devletlerin neoliberal inanca biat etmesi (Keyder ve Yenal, 2013: 20-39). Metalaşma, daha önce alış-satış pratiğinin dışındaki şeylerin piyasa hükmüne girme sürecini kastederken, aynı zamanda iki uçlu (tarımda biyolojik temellerden, insanlarda ise doğadan ayrılma olarak) bir ayrılma, metabolik yarılmaya dikkat çekmektedir (Keyder ve Yenal, 2013: 49-102).

Devletin bu süreçlerdeki rolüne baktığımızda, toprakta artan ticarileşmeyle birlikte devlet, piyasaya karşı köylüyü koruyacak kapasitesi bulunmasına rağmen, bu politik tercihte bulunmamaktadır (Keyder ve Yenal, 2013: 35-48). Devletin elindeki kapasite, kırsal nüfusa yönelik gelir politikaları kapsamında tarımsal girdi ve ürünleri köylü lehine fiyatlandırmak, sübvansiyon sağlamak, alım garantileri, ucuz kredi, girdi üreten ve tarım ürünü işleyen kamu kurumları ve destek fiyatları açıklamak gibi politika araçları olarak sıralanabilir. Tarımın politik bir yapı olarak görülmesi gibi, devlet de politik bir aygıt olarak, neoliberal çağımızda tarımsal yapılarla ilgili politik seçimler yaparak, kararlar vererek tarım alanını, eskisine benzemeyecek bir şekilde yeniden düzenlemektedir. Bu yeni düzenleme, bilhassa küçük üretici ve kırsal yoksullar lehine olmamaktadır.

Zaman içerisinde, Türkiye'nin toplam nüfusu artmasına rağmen, toplam nüfus içerisinde tarımla uğraşan nüfus azalarak %23,2 oranına inmiştir (TOBB, 2013: 2). Bu durum, kırsaldan şehirlere göçün bir göstergesi olarak açıklanmaktadır. Benzer şekilde, Türkiye'de istihdam artmış olmasına ve tarım sektöründe istihdam azalarak %25,5'e düşüp, tarımdan elde edilen gelir de 62 milyar TL civarına çıkmasına rağmen, milli gelir içindeki payı azalmıştır (TOBB, 2013: 2). Oysa, Türkiye'de çalışan her 4 kişiden 1'i tarım sektöründe istihdam edilmekte, bunun da %83,8'i kayıtsız olarak ya kendi işletmesinde ve kendi hesabına ya da aile işletmesinde çalışmaktadır (TOBB, 2013: 2). Tarım sektöründe istihdam edilen kadın nüfusunun neredeyse tamamı (%96,2) kayıtsız iken (TOBB, 2013: 2), 15 yaş ve altındaki çocuklar hakkında kesin bir veri bulunmamaktadır. DİSK'in "Türkiye'de Çocuk İşçi Olmak" raporuna göre, Türkiye'nin çalışma hayatında 2 milyona yakın çocuk bulunmakta ve yaklaşık %80'i kayıt dışı çalıştırılmaktadır.

Bu genel resim içerisinde mevsimlik tarım işçileri özellikle dikkat çekmektedir: "İşçi kavramının uzağında modern veya yarı köle olarak adlandırılmaya müsait çalışma koşulları ile mevsimlik tarım işçileri durmaktadır. Mülksüzleşerek girdikleri işçi sınıfından çoğunun hayatta kalmak için tek varlıkları olan emek güçlerine el konulmuş olarak, evlerinden olduğu gibi dört başı mamur işçi sınıfından da sürekli göç etmektedirler" (Çınar, 2014).

Bu bağlamda Türkiye'de, özellikle tarımda, Suriyelilerden önce de göçün önemli bir değişken olarak varlığından bahsetmek gerekir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da 1990'larda güvenlik nedeniyle yerlerinden göçmek zorunda kalmış çoğun-

lukla Kürtlerden oluşan nüfus, geleneksel köylülükten kopuşun son örneği haline gelmiştir. Bu göçmenlerin mevsimsel tarım işçileri olarak emek piyasasına getirdikleri rekabet, kimi yerlerde etnik karşılaşmaların ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Bugün Türkiye’de bulunan birçok Suriyelinin durumu bu sürece benzerlik göstermektedir.

Türkiye gibi feodalizm dışı örneklerde, tam olarak bir mülksüzleşmeden bahsedilemez de, köylülüğün çözüldüğü ya da küçük üretici olarak kaldığı bir dönüşüm meydana gelmiştir (Keyder ve Yenal, 2013: 27-34). Burada üç farklı proleterleşme modelinden bahsetmek gerekir: Kayıt dışı yollarla kısmi proleterleşme, geçici süreli proleterleşme ve zorla mülksüzleştirmeye dayalı kısmi proleterleşme (Keyder ve Yenal, 2013: 27-34). Bu üç sürecin de kimi özelliklerinin bugün Suriyelilerin Türkiye’deki durumlarını açıklamakta bize yardımcı olabileceğini söyleyebiliriz.

Bu bağlamda belki de Türkiye’deki Suriyelilerin mevsimlik tarım işçiliği bağlamında yeni bir Kürt nüfus haline gelip gelmediğini tartışmak gerekir. Mevsimsel tarım işçileri üzerine yaptığı bir çalışmada Duruiz (2015: 295), gruplar arasındaki farklı yerleşim kalıpları, izleme uygulamaları ve alan düzenlemelerine dikkat çeker ve bunların kamu sırlarını ortaya koyduğunu savunur. Duruiz’e göre, bu emek uygulaması ancak devletin yoğun materyal ve söylemsel katılımıyla mümkündür (2015: 295). Devlet, bu kayıt dışı emek uygulamasını, sadece emeğin serbestleştirilmesiyle değil, tüm tarım sektörünü iş yasalarının dışında tutarak tanımlamakla kalmayıp, aynı zamanda insanları ve eşyaları idare ederek etnik ve sınıf karşıtılarıyla donatılan bu alanın düzenlenmesiyle ilgilenmektedir (Duruiz, 2015: 295).

Nitekim Duruiz’in farklı bir çalışmasında (2014), Türkiye’de mevsimlik tarım işçileriyle ilgili söz üretirken kullanılan iki temel üslup olarak adlandırdığı “merhamet dili” ve “devletin ihmali dili”, geçici koruma altındaki Suriyeliler için izlenen politikaya da uyarlanabilir. Türkiye’de devlet Suriyelileri önce misafir olarak adlandırmıştır. Daha sonra bu terimin uluslararası ortamlardaki karşılıksızlığına bir çare olarak *geçici* koruma statüsü adı altında yeni bir kategori yaratmış ve bu geçicilik içerisinde kişileri sömürüye açık hedefler halinde bırakmıştır. Göçmen grubunun büyüklüğü ve Türkiye’de buldukları süreye baktığımızda, sosyal hakları konusunda yapılan çalışmalar çok yavaş olarak ilerlemektedir.

Öte yandan, son dönemde Türkiye’de sadece tarımı değil, tüm istihdam alanlarını etkileyen önemli bir politik gelişme de 11/1/2016 tarihinde kararlaştırılarak 15/1/2016 tarihli ve 29594 sayılı *Resmî Gazete*’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik” hükümleri olarak öne çıkmaktadır. Yönetmeliği takip eden 2016 yılı içerisinde

13,298 Suriyeli çalışma izni almıştır. Daha önce belirtilen demografik verilere baktığımızda, çalışma yaşında yaklaşık 1 milyon Suriyeli olduğunu düşünürsek, sayının azlığı net olarak göze çarpmaktadır. Aynı yönetmelik kapsamında, mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacaklar, çalışma izni muafiyeti kapsamında tutulmuştur.

Son dönemde Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin illerinde, mevsimlik tarım işlerinde çalışacak diğer yabancılara da çalışma izni muafiyeti verilmiştir. Bu bağlamda iki görüş öne çıkmaktadır. İlk görüş bu politikanın zaten varlığı bilinen kayıt-dışı bir alanı düzenleme süreci olduğunu söylemek,; böylece örneğin vizesiz ülkeye girme ve 90 güne kadar kalma hakkı bulunan Gürcü tarım işçilerinin kayıt altına alınarak düzenli göçmenler haline gelmeleri sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu kişiler turist vizeleri ile ülkeye girdikten sonra, valiliklere beyanda bulunarak mevsimlik tarım işçisi olarak Türkiye’de bulduklarını bildirmekte, böylece en azından göçün statü açısından düzenlenmesi sağlanmaktadır.

Bir diğer görüş ise, tarım ve hayvancılık alanında çalışma izni uygulaması olmasının, bu alanlardaki kayıt-dışılığın devlet tarafından muhafaza edilmesi olarak yorumlamaktadır. Nitekim bu oldukça yeni olan politika hakkında zaman içerisinde yapılacak çalışmaların bize uygulamanın sonuçları konusunda daha net bilgiler vereceği kanısındayım.

Suriyeliler ve İstihdam

Suriyelilerin Türkiye ekonomisine en önemli etki alanı işgücü piyasasında gözlenmekte, Suriyelilerin yoğun olduğu şehirlerde ve özellikle kayıt dışı sektörlerde yerel halkın belirli ölçülerde işlerini kaybettiği ve ücret düzeyinde azalmalar olduğu belirtilmektedir (ORSAM, 2015: 34). Diğer yandan, farklı araştırmalar Suriyelilerin yerel halkın iş kaybına yol açmadıklarını, ancak örneğin kiralarda olduğu gibi, fiyatların yükselmesiyle birlikte yaşam standartlarında düşüş olabileceğini savunmaktadır (Akgündüz vd., 2015).

Farklı bir bakış açısı ise, Suriyelilerle ortaya çıkan yeni talep veya yardım amacıyla bölgeye gelen ilave yatırımlarla yaratılan yeni iş imkânlarının bulunduğunu, Suriyelilerin düşük ücretli ve vasıfsız işgücü gerektiren sektörlerde istihdamı neticesinde yerel halktan bir kısmının daha üst gelir düzeyindeki işlerde istihdamının önünün açılması gibi bir etki de olabildiğini göstermektedir (ORSAM, 2015: 34). Lordoğlu ve Aslan (2016) araştırmaları sonucunda Suriyelilerin çalışma hayatına katılımlarının temel olarak üç farklı biçimde gerçekleştiğini belirtmişlerdir:

Özellikle büyük kentlerde ticaret ve sınai bağımsız şirketleri kurma yoluyla işveren olmak, Suriye’den getirmiş oldukları küçük sermaye ile perakende gıda sek-

törü, kahvehane, berber, lokanta ve kuyumculuk gibi bağımsız işyerleri açarak esnaf ve zanaatkârlık yapmak ve başta inşaat, tarım ve sanayi gibi sektörlerde bir işyerine bağlı olarak çalışmak. Lordoğlu (2016), özellikle bu son gruptaki Suriyeliler için en temel sorun alanının ücret eşitsizliği olduğunun (Suriyelilere yerli emekçinin aldığından yaklaşık %50 altında ücret ödenmektedir), hatta kimi zaman hak edilen ücretin bile işyeri sahipleri tarafından ödenmek istenmediğinin altını çizmiştir.

Benzer şekilde Çağaptay (2015), özellikle Şanlıurfa, Hatay, Antalya, Denizli ve Ankara'da (Polatlı) mevsimlik tarım alanında geçici olarak çalışan Suriyeli göçmenlere ödenen rayicin, yerli işçilere göre %25-50 daha düşük olduğunu açıklamıştır. Suriyelilerin Türkiye'deki emek piyasasına girişlerinin şok etkilerini analiz ettikleri raporlarında Del Carpio ve Wagner (2015) bu kişilerin, çalışma izinleri olmadığı için özellikle kayıt dışı ekonomi içerisinde istihdam edildiklerini belirtmişlerdir. Nitekim, ücret eşitsizliği ile kayıt dışılık arasında direkt bir ilişkiden bahsedilmektedir. Sadece tarım değil, diğer sektörler içerisinde de "misafirlikten kayıt dışı ve düşük ücretlerle çalıştırılan *modern kölelere* dönüştürülen Suriyeli göçmenlerin" varlığından söz edilmektedir (Erol vd., 2017: 109).

Bugüne kadar Suriyeliler ve istihdam üzerine yapılmış çalışmalar iki konuya odaklanmıştır: Suriyelilerin istihdamıyla Türkiye emek piyasasında yaşanan değişimler ve Suriyelilerin bu emek piyasası içerisinde yaşadıkları sorunlar. Son bir yıl içerisinde Suriyelilere çalışma izni verilmesiyle birlikte ortaya çıkan yeni durum konusunda ise çalışmalar henüz olgunlaşmamıştır. Kısacası, çalışma iznine sahip olmanın, Suriyelilerin emek piyasasında yaşadıkları problemlere çözüm üretip üretmediği sorusunun cevabını halen tam olarak bilmiyoruz. Tarım özeleline bakıldığında ise yukarıda açıklamaya çalıştığım gibi muafiyet durumunun etkileri konusunda bilgimiz ise çok daha az.

Tarımsal Üretimde Suriyeliler

Suriyeliler ve istihdam problemi üzerine yaptıkları çalışmada Koç ve diğerleri (2015), talepte bulunan Suriyelilerin, boşalan, kullanılmayan köylere ve hazine arazilerinin olduğu yerlere iskân ettirilerek kırsal üretim için gerekli olan gereçlerin (arı kovanı, halı-kilim tezgâhı, küçük, büyükbaş veya hindi, tavuk gibi kanatlı hayvan desteği ve benzeri şeyler) teminiyle hem üretken olup kendi ayakları üzerinde durabileceklerini hem de Türkiye'nin atıl tarımsal kapasitesinin üretimi dönüşmesine katkı sağlayabileceklerini belirtmişlerdir.

Bu çalışmanın yayınlanmasından kısa bir süre sonra yürürlüğe giren "Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik"te, geçici koruma kaydına göre Suriyelilere kalma hakkı sağlanan ilde ve sadece mevsimlik

tarım ve hayvancılık işlerinde çalışma muafiyeti verilmiştir. Bu konu hakkında iletilen bir soruya dönemin Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Çelik, tarım sektöründe özellikle mevsimlik işlerle ilgili kayıt dışı bazı uygulamaların olduğunu bildiklerini dile getirerek, Suriyelilere çalışma izni verilmesi çalışmalarına ilişkin şöyle konuşmuştur:

“Bu kayıt dışılığın müeyyideleri çok ağır ve idari anlamda da sıkıntılar oluşturuyor. Tarımda yerli olarak istihdam edilecek bir işgücü bulunamıyorsa ilave istihdam imkânları Suriyeli kardeşlerimize sağlanıyor. Bu konunun istismar edilmeye açık bir konu gibi takdim edilmesi doğru değil. Fiili bir durum ile karşı karşıyayız. Burada kayıt dışılığı kayıt altına almak hedefleniyor ve bu yerli işgücünün alanını kapatacak bir uygulama değil. Türkiye’de her ay 100 bin işgücü açığı var. Bu, yerli işgücünün doldurmadığı alanlara dönük bir istihdam yaklaşımı çerçevesinde bir uygulamadır.”²

Nitekim sayın bakanın kendisi de bu durumu kayıt dışı olarak nitelendirmektedir. Uygulamanın yerli işgücünün doldurmadığı alanlara dönük bir istihdam yaklaşımı olduğu söylenirken, Suriyelilerin daha ucuza çalışmalarıyla ücretlerin düşmesi konusuna değinilmemiş olması manidardır.

Kalkınma Atölyesi’nin 2016 yılında basılmış olan *Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler: Mevcut Durum Raporu –Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine* başlıklı raporuna göre, 2011 yılından itibaren Suriye’deki iç savaştan kaçıp Türkiye’ye sığınan Suriyeli göçmenler, Gürcüler ve Azerilerden sonra, mevsimlik tarımsal üretimde yabancı göçmen emek arzının üçüncü grubunu oluşturmakta ve birçok ürünün tarımsal üretiminde yerli işçilerin yerini alan asıl işçiler haline gelmektedir.

Artık Türkiye’de kalıcı oldukları düşünülen Suriyeliler mevsimlik tarımsal üretim için önemli bir emek havuzu oluşturmakta, mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak geçici koruma sağlanan yabancıları çalışma izninden muaf tutulmasıyla gelecek yıllarda mevsimlik tarımsal üretimde çalışan Suriyeli göçmenlerin sayısının daha da artacağı tahmin edilmektedir.

Raporda, Türkiye’de tarımsal işgücüne talebin niteliği ve boyutunu incelemek için farklı bölgelerde hayvancılık ve çobanlık, çay, fındık, kayısı, narenciye, sebze, Antep fıstığı, seracılık ve pamuk gibi ürünlere odaklanılarak ürün tabanlı bir analiz yapılmıştır. Buna göre, Malatya’da kayısı toplama; Antalya, Mersin ve Adana’da sebze üretimi, seracılık, narenciye toplama; Gaziantep ve Şanlıurfa’da sebze, Antep fıstığı toplama; Hatay, Çukurova’da pamuk hasadı; Afyonkarahisar’da kiraz

² T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı resmi web sitesi (erişim tarihi 23 Mart 2017): <http://www.tarim.gov.tr/Haber/832/bakan-celik-gida-fiyatlarindaki-artistis-gundemimizde->

toplama; Ankara, Karabük, Malatya gibi farklı bölgelerde hayvancılık ve çobanlık alanlarında, kısacası hemen hemen her ilde ve üründe erkek, kadın ve çocuk olmak üzere Suriyelilerin istihdamı göze çarpmaktadır. Benzer şekilde, Kayseri’de de pancar işlerinde çalışanlara rastlanmaktadır.

Raporda, Suriyeli göçmenlerin akrabalık ilişkileri yoluyla Türkiye’deki mevsimlik tarım emek pazarına katıldıklarının gözlemlendiği belirtilmiştir. Daha önce Hayata Destek (2014) ve TBMM (2015) raporlarında da belirtildiği gibi, bu katılımın yerli tarım işçilerini alan dışına ittikleri ve ücretleri aşağı çektiği de bu raporda altı çizilen başka bir noktadır. Rapor, tarım işçiliği yapan farklı gruplar arasında zamanla oluşan hiyerarşiye de değinmiştir:

Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan yabancı göçmenler eğer sosyal ağlar ve ilişkiler içinde yer alabiliyorsa, hem yerel toplumdan kabul görmekte hem de daha yüksek ücret ödenen işlere ulaşabilmektedirler. Bu ilişkiler aynı zamanda otoritelerin kontrollerine karşı göçmenler için bir kalkan görevi görmekte, çalışma izinleri olmadıkları halde çeşitli işlerde çalışabilmelerini sağlamaktadır. Bu durum göçmenler arasında hangi işin hangi göçmen grubu tarafında yapılacağına ve kimin kamu otoritelerinden gizleneceği ve korunacağına ilişkin göçmenler arasında bir hiyerarşi yaratmaktadır. Bu hiyerarşinin en üstünde etnik ve akrabalık ilişkilerine dayanan Azeri ve Gürcüler yer alırken, en altında ülkelerinde yaşanan iç savaş dolayısıyla Türkiye’ye gelen ve sokaklarda yardım toplama dahi yapılmasına izin verilmeyen geçici koruma statüsü altındaki Suriyeliler bulunmaktadır (Kalkınma Atölyesi, 2016: 44-45).

Öte yandan, tarım araçları Suriyelilerin gelişyle tarımda üretimin arttığına, sektöre canlılık geldiğine değinmişlerdir (Kalkınma Atölyesi, 2016: 157). Bu sözde olumlu gelişimin yanında Kalkınma Atölyesi’nin raporu göçmenlerin mevsimlik tarımsal üretimde çalışmasının genel olarak üç farklı sosyal değişimin habercisi olduğunun altını çizmiştir: Akrabalık ilişkileri çerçevesinde göçmenlerin belli coğrafi alanlara ve işlere ulaşmaları ve yine bu ilişkilerin etkisiyle bu alanlardan yerli işçi gruplarının dışlanması, tarım işçilerinin yaşadıkları yoksulluğun biçimindeki değişim -ki raporda bu “yoksulluk nöbetinden yoksulların rekabetine” olarak tanımlanmıştır- ve son olarak, kırsal alanların farklı etnik, dini ve kültürden gelenlerin karşılaştıkları mekânlara dönüşmesi (Kalkınma Atölyesi, 2016: 188-9).

Bu noktada sorulması gereken farklı bir soru, kırsalın etnik karşılaşmaların yaşandığı bir mekâna dönüşmesi bağlamında, bunun yarattığı çatışma kadar bir dayanışma kapasitesi de taşıyıp taşıyamayacağıdır. Örneğin bağımsız haber kanalları, 20 Eylül 2017 tarihinde İzmir İşikkent Ayakkabıcılar Sitesi’nde çalışan Türkiyeli ve Suriyeli işçilerin çalışma şartları, ücretlerine zam yapılmaması ve si-

gortasız çalıştırıldıkları için birlikte eylem yaptıklarını, beraber hareket eden saya işçilerinin birtakım kazanımlar elde ettiklerini bildirmiştir.³ Benzer bir durumun farklı açılardan tarımda da görüldüğü yerler vardır. Ezgi Karataş'ın 13 Temmuz 2017 tarihinde internet üzerinden yayınlanan haberinde, (u)zun zamandır Ankara Polatlı'da tarım işçisi olarak çalışan Mardinli Hüseyin, buldukları çevrede Kürt nüfusun fazla olduğunu ve bu sebeple Suriyelilerin burada rahat olduğunu ileri sürerken, pek çok yerde ücretlerin çok daha az olduğunu yazmıştır. Hüseyin; "Biz burada kendimizce adaleti sağladık. Günde 8 saat, günlük 45 liraya çalışıyoruz. Yerli işçiler ne alıyorsa aynı ücreti Suriyeliler de alıyor. Ama bu bizim için geçerli. Burada Türklerin yoğun olduğu köylerde Suriyeliler hem daha az yevmiyeye çalıştırılıyorlar hem de sürekli işten çıkarılma ile tehdit ediliyorlar," derken, "Suriyeli nüfusun fazla olduğu Adana, Mersin gibi illerde durum daha da kötü. Oralarda günlük 25-30 TL'ye 12 saat çalışıyorlar," diye konuşuyor.⁴

Sonuç

Bugüne kadar istihdam ve Suriyeliler üzerine ortaya çıkmış olan literatür genel olarak istihdam konusuna değinirken, tarımda istihdam edilen göçmenlerle ilgili olarak emek piyasasındaki sömürülerine odaklanmıştır. Gelinek noktada Suriyelilerin kitlesel göçünün tarımdaki olası dönüşümüne etkilerini incelemek önemli olacaktır. Nitekim, göç ve kalkınma arasındaki ilişki içerisinde Suriyeli istihdamının tarımdaki etkisi, araştırılması gereken önemli ve yeni bir konu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bütün bunlar Türkiye'de kırsal dönüşümünde yeni bir evreden geçtiğimiz habercisidir. Türkiye'deki Suriyeli nüfusunun büyük bir çoğunluğu büyük kentlerde kayıtlı olsa da, önemli bir bölümünün kırsal ilişkisinin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda kırsal-kent ilişkisinin ne noktaya doğru evrileceği ilginç bir izleme süreci olacaktır. Bu sürecin tarımsal üretimi nasıl etkilediği, tarımsal yapıları anlamak için kullanılan mülkiyet, teknoloji, emek kullanma biçimleri, kadın, ürün kompozisyonu ve işletme biçimleri gibi temel kategorileri ne yönde değiştirdiğini sorgulayan bilimsel çalışmalara ihtiyaç olduğu açıktır.

Bu yeni araştırmaların alan çalışmalarıyla desteklenmesi gerekmektedir. Farklı bölgelerde farklı emek kullanma biçimlerinin tespit edilmesi yerinde olacaktır. Ücret ve ödeme biçimlerinin tam olarak görülmesi önemlidir. Örneğin Adana ve civarında elçiler, Ege bölgesinde dayı başları nasıl hareket etmektedir? Sezonluk

³ Gazete Duvar, 21 Eylül 2017, Erişim tarihi: 13 Ekim 2017. <https://www.gazeteduvar.com.tr/ekonomi/2017/09/21/izmirde-turkiyeli-ve-suriyeli-isciler-ortak-eylem-yapti/>

Evrensel, 20 Eylül 2017, Erişim tarihi: 13 Ekim 2017.

<https://www.evrensel.net/haber/332906/izmirde-de-saya-iscileri-is-birakti>

⁴ Ezgi Karataş, Suriyeli tarım işçileri: En düşük ücret, en kötü koşullar, 13 Temmuz 2017, Erişim tarihi: 13 Ekim 2017. <https://journos.com.tr/turkiye-tarlalarinda-suriyeli-isciler>

ödeme ya da yevmiye nasıl belirlenmektedir? Ne tür işletmeler emek piyasasındaki bu beklenmedik düşüşten yararlanmaktadır? Tarımsal ve hayvansal üretim düzeyleri nasıl etkilenmektedir? Toplumsal ilişkiler nasıl biçimlenmektedir? Tarımsal yapılar içinde yer alan kadın kategorisi, kadın ve çocuk emeği olarak, toplumsal cinsiyet temelli bir yaklaşımla ayrıca ele alınabilir mi? (bkz. Gündüz Hoşgör, 2016). Teknoloji yoğun ve emek yoğun ürünler arasında ayırım oluşmakta mıdır? Bu süreçten küçük köylü, orta köylü ve zengin köylü kategorileri bölgesel olarak nasıl etkilenmektedir? Bütün bu soruların alan çalışmalarıyla ortaya koyacağı sonuçları son dönemde Türkiye'nin göç rejiminde yaşanan değişimlerle birlikte, örneğin geçici koruma altındaki kişilere çalışma izni verilmesi gibi işgücü piyasalarında yaşanacağını tahmin ettiğimiz değişime nasıl etki ettiği ve/veya edeceği ortaya çıkarılmalıdır.

Kaynakça

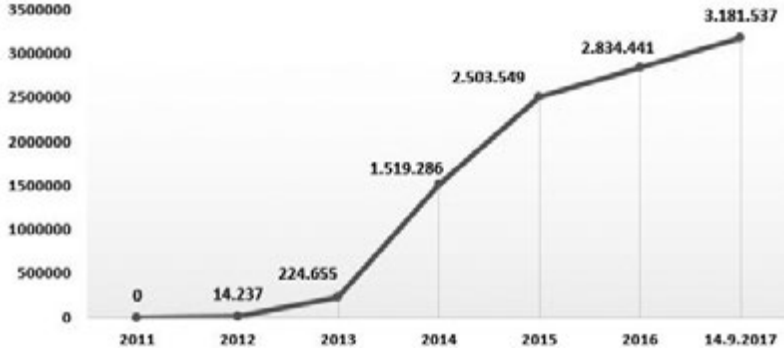
- Akgündüz, Y. E., van den Berg, M., Hassink, W., (2015). The Impact of Refugee Crisis on Host Labor Markets: The Case of the Syrian Refugee Crisis in Turkey, IZA Discussion Paper No. 8841..
- Çağaptay, S. (2015). The Impact of Syrian Refugees on Southern Turkey, The Washington Institute for Near East Policy,
- Çınar, S. (2014). Öteki "Proletarya": De-proletarizasyon ve Mevsimlik Tarım İşçileri, Nota Bene Yayınları.
- ÇSGB (2016). Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Uygulama Rehberi, Ankara: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Genel Müdürlüğü.
- Del Carpio, X. V., Wagner, M. (2015). "The Impact of Syrian Refugees on the Turkish Labor Market," Policy Research Working Paper 7402, World Bank Group.
- Duruiz, D. (2015). Embodiment of Space and Labor: Kurdish Migrant Workers in Turkish Agriculture, Z. Gambetti & J. Jongerden (eds.) *The Kurdish issue in Turkey: a spatial perspective*, London: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Duruiz, D. (2014). Mevsimlik tarım işçileri: Acınılısı kurbanlar mı, Kürt emekçiler mi? (I), Heinrich Böll Stiftung.
- Erdoğan, M. (2015). Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması, Hugo Report, Ankara: Hacettepe University.
- Erol, E., Akyol, A. E., Salman, C., Pınar, E., Gümüşcan, İ., Mısırlı, K. Y., Kahveci, M., Mutlu, P. (2017). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'de Emek Piyasasına Dahil Olma Süreçleri ve Etkileri: İstanbul Tekstil Sektörü Örneği*, İstanbul: Birleşik Metal-İş Yayınları.
- Gündüz Hoşgör, A. (2016). Savaş ve Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet: Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçisi Suriyeli Kadınlar, *Ayrıntı Dergi*, Sayı 14, Şubat-Mart.

- Hayata Destek, (2014). *Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği 2014 Araştırma Raporu*, İstanbul: Hayata Destek Derneği.
- Kalkınma Atölyesi (2016). *Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler: Mevcut Durum Raporu –Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine*, Ankara: Altan Matbaası.
- Kavak, S. (2016). “Syrian refugees in seasonal agricultural work: a case of adverse incorporation in Turkey,” *New Perspectives on Turkey*, 53: 33-53.
- Keyder, Ç., Yenal, Z. (2013). *Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kıvılcım, Z. (2016). “Legal violence against Syrian female refugees in Turkey,” *Feminist Legal Studies*, 24(2): 193-214.
- Kirişçi, K. (2014). *Syrian Refugees and Turkey’s Challenges: Going Beyond Hospitality*, Brookings.
- Koç, M., Görücü, İ., Akbıyık, N. (2015). “Suriyeli Sığınmacılar ve İstihdam Problemleri,” *Birey ve Toplum*, 5:9.
- Lordoğlu, K. (2016). “Göçmenler ve Çalışma Hayatlarından Özetler,” *Savaş, Göç ve Sağlık*, Ankara: Türk Tabipler Birliği Yayınları.
- Lordoğlu, K., Aslan, M. (2016). “En Fazla Suriyeli Göçmen Alan Beş Kentin Emek Piyasalarında Değişimi: 2011-2014,” *Çalışma ve Toplum*, 2..
- Man, F. (2016). “Günah Keçileri’ ya da ‘Olağan Şüpheliler’ Olarak Suriyeliler,” *Çalışma ve Toplum*, 3.
- ORSAM (2015). *Suriyeli Mültecilerin Türkiye’ye Ekonomik Etkileri: Sentetik Bir Modelleme*, ORSAM Rapor No: 196, Ankara, Ocak 2015.
- Özkarlı, F. (2015). “Mardin’de Enformel İstihdamda Çalışan Suriyeli Göçmenler,” *Birey ve Toplum*, 5:9.
- Sönmez, M. E., Mete, M. (2015). “Türkiye’deki Suriyeli Göçmenlerin Profili ile İnsan Kaynağının Belirlenmesi ve Türkiye Ekonomisine Olası Etkileri,” *Coğrafyacilar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı*, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Tapkı, N., Emeksiz, F., Dağıstan, E. (2016). “Hatay İli Meyve Fidanı Üreticisi İşletmelerin GZFT Analizi ile Değerlendirilmesi,” *Türk Tarım – Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 4(9): 734-738.
- TBMM, Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, (2015). Sıra: 716, Ankara.
- TİM (2016). *Türkiye İhracatçılar Meclisi Tarım Raporu*, İstanbul.
- TOBB (2014). *Türkiye Tarım Sektörü Raporu 2013*, TOBB Yayın No: 2014/230, Ankara..

EK

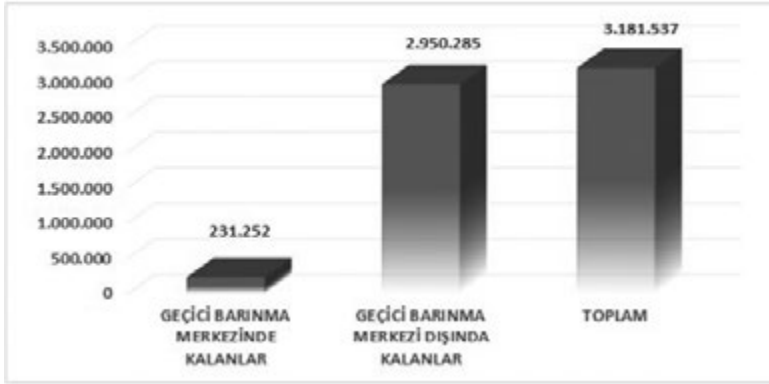
Şekil I:

YILLARA GÖRE GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDAKİ SURIYELİLER

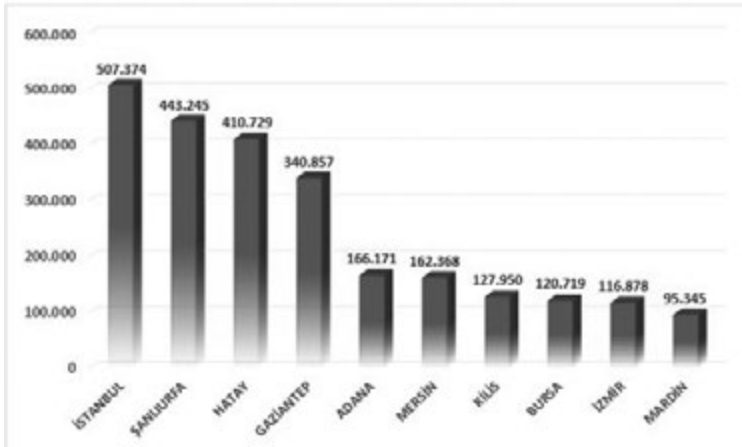
Şekil II:

GEÇİCİ BARINMA MERKEZLERİ İÇİNDE VE DIŞINDA KALAN SURIYELİLER

Şekil III:

GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDA BULUNAN SURIYELİLERİN İLK 10 İLE GÖRE DAĞILIMI

Tablo I:

GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDAKİ SURIYELİLERİN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

ÜLKEMİZDE GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDA BULUNAN SURIYELİLERİN DAĞILIMI 14.09.2017									
İL SIRA	İLLER	KAYIT EDİLEN	NÜFUS	İL NÜFUSU İLE KARŞILAŞTIRMA YÜZDESİ	İL SIRA	İLLER	KAYIT EDİLEN	NÜFUS	İL NÜFUSU İLE KARŞILAŞTIRMA YÜZDESİ
	TOPLAM	3.181.537	79.814.871	3,99%		TOPLAM	3.181.537	79.814.871	3,99%
1	ADANA	166.171	2.201.620	7,55%	42	KAHRAMANMARAŞ	95.208	1.112.634	8,58%
2	ADYAMAN	27.205	610.484	4,46%	43	KARABÜK	525	242.347	0,22%
3	AFYON	5.279	714.523	0,74%	44	KARAMAN	606	245.610	0,25%
4	AĞRI	1.081	542.255	0,20%	45	KARS	394	289.786	0,07%
5	AKSARAY	1.930	396.673	0,49%	46	KASTAMONU	1.111	376.945	0,29%
6	AMASYA	517	326.351	0,16%	47	KAYSERİ	64.041	1.358.980	4,71%
7	ANKARA	84.863	5.346.518	1,59%	48	KIRIKKALE	914	277.984	0,33%
8	ANTALYA	509	2.328.555	0,02%	49	KIRKLARELİ	2.197	351.684	0,62%
9	ARDAHAN	130	98.335	0,13%	50	KIRSEHİR	1.004	228.975	0,44%
10	ARTVİN	47	168.068	0,03%	51	KÜLS	127.950	130.825	97,80%
11	AYDIN	9.242	1.068.260	0,87%	52	KOCAELİ	37.469	1.836.772	2,05%
12	BALIKESİR	2.869	1.196.176	0,24%	53	KONYA	84.710	2.161.303	3,92%
13	BARTIN	46	192.389	0,02%	54	KÜTAHYA	450	573.642	0,08%
14	BATMAN	20.409	376.899	5,34%	55	MALATYA	23.080	781.305	2,93%
15	BAYBURT	43	90.154	0,05%	56	MANİSA	7.381	1.396.945	0,53%
16	BİLECİK	665	218.297	0,30%	57	MARDİN	95.345	796.217	11,97%
17	BİNGÖL	794	269.560	0,29%	58	MERSİN	162.368	1.773.852	9,15%
18	BİTLÜS	830	341.225	0,24%	59	MUĞLA	11.052	923.773	1,20%
19	BOLU	1.540	299.896	0,51%	60	MUŞ	951	406.501	0,23%
20	BURDUR	8.378	261.403	3,21%	61	NEVŞEHİR	7.309	290.895	2,44%
21	BURSA	120.719	2.901.396	4,16%	62	NİĞDE	4.273	351.468	1,22%
22	ÇANAKKALE	4.138	519.793	0,80%	63	ORDU	739	750.588	0,10%
23	ÇANKIRI	425	183.880	0,23%	64	OSMANİYE	46.796	522.175	8,96%
24	ÇORUM	2.151	527.863	0,41%	65	ÖZEL	757	331.048	0,23%
25	DENİZLİ	9.474	1.005.687	0,94%	66	SAKARYA	9.206	976.948	0,94%
26	DIYARBAKIR	30.869	1.673.119	1,84%	67	SAMSUN	4.674	1.295.927	0,36%
27	DÜZCE	813	370.371	0,22%	68	SİRİT	3.447	322.664	1,07%
28	EDİRNE	6.458	401.701	1,61%	69	SİNOP	86	205.478	0,04%
29	ELAZIĞ	6.601	578.789	1,14%	70	SİVAS	3.503	621.234	0,56%
30	ERZİNCAN	168	236.812	0,07%	71	ŞANLIURFA	441.345	1.040.637	22,84%
31	ERZURUM	789	762.021	0,10%	72	ŞIRNAK	14.977	483.788	3,10%
32	ESKİŞEHİR	3.052	844.842	0,36%	73	TEKİRDAĞ	7.496	972.875	0,77%
33	GAZİANTEP	340.857	1.974.244	17,27%	74	TOKAT	906	602.662	0,15%
34	GİRESUN	143	444.467	0,03%	75	TRAKZON	2.530	778.379	0,32%
35	GÜMÜŞHANE	89	172.814	0,05%	76	TUNCELİ	104	82.191	0,13%
36	HAKKARİ	2.410	267.813	0,90%	77	UŞAK	1.851	358.736	0,52%
37	HATAY	438.729	1.555.365	28,41%	78	VAN	2.029	1.900.190	0,24%
38	HÖR	89	192.785	0,05%	79	YALOVA	3.198	241.665	1,32%
39	İSPARTA	6.752	427.324	1,58%	80	YOZGAT	3.574	421.041	0,85%
40	İSTANBUL	507.374	14.804.116	3,43%	81	ZONGULDAK	359	597.524	0,06%
41	İZMİR	116.878	4.223.545	2,77%					

Tablo II:

BİYOMETRİK VERİLERİ ALINARAK KAYIT ALTINA ALINAN SURIYELİLERİN YAŞ VE CİNSİYETE GÖRE DAĞILIMI (14.09.2017)

YAŞ	ERKEK	KADIN	TOPLAM
TOPLAM	1.704.806	1.476.731	3.181.537
0-4	213.997	199.289	413.286
5-9	230.300	216.924	447.224
10-14	175.076	160.926	336.002
15-18	148.563	123.763	272.326
19-24	267.560	202.416	469.976
25-29	173.589	134.107	307.696
30-34	144.304	112.848	257.152
35-39	101.606	83.944	185.550
40-44	71.259	66.584	137.843
45-49	55.049	50.658	105.707
50-54	43.926	42.232	86.158
55-59	29.568	29.441	59.009
60-64	20.482	20.965	41.447
65-69	13.576	13.964	27.540
70-74	7.247	8.044	15.291
75-79	4.477	5.338	9.815
80-84	2.359	2.982	5.341
85-89	1.276	1.562	2.838
90+	592	744	1.336